

KATARZYNA GRYSIŃSKA-JARMUŁA
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz
ORCID: 0000-0003-4830-0101

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Stosunki polsko-jugosłowiańskie w XX wieku”, Belgrad 16–18 września 2021

W dniach 16–18 września 2021 roku w Belgradzie odbyła się kolejna, tym razem już ósma, konferencja w ramach projektu naukowo-badawczego „Polska i Jugosławia w XX w.”. Projekt realizowany jest od 2013 roku w ramach współpracy Wydziału Historycznego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i Instytutu Historii Współczesnej w Belgradzie (Institut za savremenu istoriju). Od 2015 roku aktywnie uczestniczą w nim również przedstawiciele instytucji naukowo-badawczych z pozostałych państw południowo-wschodnich Europy. Do grona dołączyli także badacze z innych polskich ośrodków naukowych, m. in. z Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Wyższej Szkoły Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu. Celem współpracy jest prowadzenie interdyscyplinarnych badań na temat wieloaspektowych i wielopłaszczyznowych relacji polsko-jugosłowiańskich w XX wieku oraz roli tych państw w stosunkach międzynarodowych. Wyniki badań omawiane są podczas konferencji odbywających się naprzemiennie w Bydgoszczy i w Belgradzie. Organizatorem i gospodarzem tegorocznej konferencji był Instytut Historii Współczesnej w Belgradzie. Konferencja została sfinansowana dzięki wsparciu Ministerstwa Oświaty, Nauki i Rozwoju Technologii Republiki Serbskiej.

W spotkaniu wzięło udział 32 naukowców reprezentujących ośrodki naukowe z Polski, Serbii i Słowenii. Obrady odbywały się w sali

konferencyjnej Hotelu Palace w Belgradzie. W uroczystym otwarciu konferencji wziął udział ambasador Polski w Serbii Paweł Perl, a także dyrektor Instytutu Historii Współczesnej w Belgradzie prof. dr Predrag J. Marković.

Pierwszy dzień spotkania wypełniła tematyka oscylująca wokół stosunków polsko-jugosłowiańskich w okresie międzywojennym, a także w czasie II wojny światowej. Referat otwierający dwudniowe obrady wygłosił dr hab. Zdzisław Biegański, prof. uczelni (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz). Tematem jego wystąpienia był Kongres Przyjaźni Polsko-Jugosłowiańskiej, odbywający się w Polsce w dniach od 26 kwietnia do 3 maja 1931 roku, stanowiący jedno z najważniejszych wydarzeń obrazujących rozwijającą się od połowy lat 20. XX wieku współpracę kulturalną i gospodarczą Polski z Jugosławią. Kongres odbywał się etapowo, w kilku miastach polskich, przy czym główne obrady miały miejsce w Poznaniu i Warszawie, poza tym uczestnicy zawitali do Gdyni i Krakowa. Poznań w latach 30. XX wieku wielokrotnie był gospodarzem imprez mających na celu zbliżenie polsko-jugosłowiańskie. Były to akademie, kongresy, ale i regularnie odbywające się wycieczki do Jugosławii. Goszczono również parlamentarzystów jugosłowiańskich. O wizycie w tym mieście i w ogóle w Polsce 24 przedstawiciele jugosłowiańskiego parlamentu opowiadał kolejny z referentów – dr Bojan Simić (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad). Trwająca 10 dni wizyta (czerwiec 1933 r.) miała oficjalny charakter, a na jej czele stał minister bez teki Grga Andelinović. W Poznaniu swoją siedzibę miało założone w 1923 roku Stowarzyszenie Polsko-Jugosłowiańskie, które począwszy od 1934 roku, wydawało własny organ prasowy „Przegląd Polsko-Jugosłowiański”. Analizą treści publikowanych na łamach tegoż czasopisma i wykazaniem roli, jaką gazeta odgrywała w procesie zacieśniania, zwłaszcza kulturalnych, więzi polsko-jugosłowiańskich, zajęła się dr Katarzyna Grysińska-Jarmuła (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz). Echa pogromu ludności żydowskiej, do jakiego doszło między 21 a 23 listopada 1918 roku we Lwowie, na łamach prasy sarajewskiej omówił dr Enes S. Omerović (Instytut Historii Uniwersytetu w Sarajewie). Referent zwrócił m.in. uwagę na sposób, w jaki wiadomości o lwowskim pogromie docierały

do redakcji sarajewskich gazet oraz jaki wpływ publikowane artykuły miały na ludność żydowską w Sarajewie oraz w pozostałych częściach Bośni i Hercegowiny. Kolejny poruszany temat dotyczył polskich konserwatystów i wydawanych przez nich w latach 1918–1921 organów prasowych, a konkretniej jak w optyce tejże prasy wyglądało Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Dr Jarosław Durka (Uniwersytet Opolski) wskazał m.in. na to, jak istotna była opinia polskich konserwatystów, choćby z uwagi na rolę, jaką ogrywali w kształtowaniu się państwa polskiego, oraz to, że wielu z nich zasilalo szeregi ówczesnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Wysłuchując kolejnego referatu, uczestnicy konferencji nadal pozostali w sferze dyplomacji. Dr Ivana Pantelić i dr Dragomir Bondžić (oboje z Instytutu Historii Współczesnej, Belgrad) przybliżyli sylwetkę wybitnego chorwackiego polonisty, który w latach 1930–1938 był delegatem Ministerstwa Oświaty w Ambasadzie Królestwa Jugosławii w Warszawie. Julije Benešić, bo o nim mowa, miał ogromny wkład w rozwój współpracy polsko-jugosłowiańskiej na płaszczyźnie nauki, edukacji i kultury. O szczególnej formie zbliżenia, tj. polsko-jugosłowiańskiej Entencie Prasy (założonej w Warszawie w 1929 r. i funkcjonującej do 1939 r.), mówiła dr Ljubinka Škodrić (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad). Głównym celem Ententy Prasy było działanie na rzecz zbliżenia krajów słowiańskich poprzez prasę narodową oraz wzajemna ochrona wspólnych interesów w tejże prasie. Z kolei dr hab. Piotr Gołdyn (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań) w swoim wystąpieniu skupił się na analizie okoliczności podpisania i najważniejszych zapisach polsko-jugosłowiańskiej konwencji o współpracy kulturalno-oświatowej. Umowa została podpisana w 1931 roku podczas wizyty w Polsce ministra Vojislava Marinkovića. Kolejny referent, dr Aleksandr Lukić (Instytut Historii Najnowszej Serbii, Belgrad) omówił poglądy serbskich republikanów na temat powstania II Rzeczypospolitej i jej organizacji. Ostatnim referentem w części przedpołudniowej był dr Tomasz Jacek Lis (Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej, Toruń), który ukazał obraz Jugosławii i jej mieszkańców rysujący się w pamiętnikach, dziennikach i listach Polaków okresu międzywojennego. Wskazał m.in., co im się podobało, a co nie w Jugosławii.

W pierwszej sesji popołudniowej wysłuchano pięciu referatów. Prof. dr hab. Jacek Tebinka (Uniwersytet Gdański) omówił podobieństwa i różnice w sytuacji międzynarodowej Polski i Jugosławii w ostatnim etapie II wojny światowej, od konferencji w Jałcie do konferencji w Poczdamie. Szczególną uwagę zwrócił na politykę i decyzje wobec tych dwóch państw podejmowane przez przedstawicieli trzech mocarstw: Wielkiej Brytanii, USA i ZSRR. Z kolei Ma Boris Tomanić (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad) przybliżył słuchaczom zagadnienie tworzenia w czasie II wojny światowej w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej federacji z udziałem Polski i Jugosławii. Dr Maja Lukanc (Instytut Historii Najnowszej, Lublana), opierając się na jugosłowiańskich i polskich źródłach archiwalnych oraz prasie, podjęła trud odpowiedzi na pytanie, czy armia gen. Władysława Andersa postrzegana była przez władze jugosłowiańskie jako rzeczywiste zagrożenie dla bezpieczeństwa i czy za próbami jej rozwiązania kryły się inne, np. ideologiczne, czynniki. Dr Rade Ristanović i Ma Marko Miletić (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad) dokonali analizy porównawczej inwazji III Rzeszy na Polskę we wrześniu 1939 roku oraz niemieckiego ataku na Jugosławię w 1941 roku. Autorzy zwrócili uwagę na plany obronne i okołowojskowe doktryny obu krajów, a także straty materialne i ludzkie poniesione podczas walk. Kolejny referent, Ratomir Milić, na przykładzie serbskiego dziennikarstwa emigracyjnego nakreślił zagadnienie stosunków serbsko-polskich w czasie II wojny światowej.

Ostatnia sesja pierwszego dnia konferencji poświęcona była zagadnieniom związanym z okresem po II wojnie światowej. Dr hab. Marek G. Zieliński, prof. uczelni (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz) przedstawił relacje dziennikarskie z 17-dniowej podróży po Jugosławii Ireny Rybczyńskiej (matki Agnieszki Holland) z tygodnika „Nowa Wieś” oraz Eligiusza Lasoty z tygodnika „Po Prostu”. Podróż, wpisująca się w starania ponownego zbliżenia pomiędzy obydwooma państwami, miała oficjalny charakter i odbywała się na zaproszenie Centralnego Komitetu Związku Ludowej Młodzieży Jugosławii w grudniu 1955 roku. Referent zwrócił uwagę, iż w oczach autorki relacji szczególnie ciekawie wypadło zderzenie odmienności obyczajowych między Polską a Jugosławią. O stanie stosunków polsko-jugosłowiańskich

w 1988 roku, a więc w przededniu transformacji w Polsce, mówił dr Nebojša Stambolija (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad). Z kolei dr Aleksandar Miletić (Instytut Historii Najnowszej Serbii, Belgrad) poruszył kwestię przemówienia delegata jugosłowiańskiego Milovana Đilasa, jednej z najbardziej wpływowych postaci ówczesnego kierownictwa jugosłowiańskiego, podczas spotkania założycielskiego Kominformu, które odbyło się w Szklarskiej Porębie w 1947 roku. Na zakończenie pierwszego dnia obrad głos zabrał dr Vladimir Lj. Cvetković (Instytut Historii Najnowszej Serbii, Belgrad), który omówił problemy związane z repatriacją Polaków z Jugosławii. Proces ten miał miejsce w 1946 roku i dotyczył przede wszystkim Polaków osiadłych na terenie ówczesnej Jugosławii pod koniec XIX wieku. Referent zwrócił uwagę na takie kwestie, jak odpowiednie zmotywowanie Polaków do wyjazdów, problemy natury administracyjnej, ale i nastroczający wiele trudności polsko-jugosłowiański protokół repatriacyjny. Pozwalał on na wywóz majątku ruchomego jedynie do nowych miejsc zamieszkania, co przejawiało się sprzedażą, niszczeniem lub rozbiórką domów pozostających własnością państwa jugosłowiańskiego.

W drugim dniu obrad w świat sportu przeniósł słuchaczy dr Nikola Mijatov (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad), który nie tylko omówił polsko-jugosłowiańskie kontakty sportowe w latach 1945–1953, ale i wskazał, jak ważny instrument stanowiły one w budowaniu wzajemnych relacji między Polską a Jugosławią. Z kolei dr Slobodan Selinić (Instytut Historii Najnowszej Serbii, Belgrad) przybliżył sylwetki polskich slawistów pracujących w Jugosławii w latach 50. i 60. XX wieku. Warto nadmienić, że polscy wykładowcy uczestniczyli nie tylko w seminariach na temat języków jugosłowiańskich, podnosząc swoje kwalifikacje, ale i pracując na tamtejszych uniwersytetach, prowadzili szkolenia i seminaria w polskich bibliotekach. O jugosłowiańskiej percepcji VI zjazdu KC PZPR, który odbył się w grudniu 1971 roku, mówił dr Miomir Gatalović (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad). Wspominał m. in. o ocenie przez delegację jugosłowiańską nowego sekretarza KC PZPR, Edwarda Gierka. Kwestię stosunku władz jugosłowiańskich do kryzysu w Polsce w latach 1980–1982 podjął z kolei dr Nenad Ž. Petrović (Instytut Badań Strategicznych, Belgrad). Dr Ivana Dobrivojević

Uczestnicy konferencji „Polska i Jugostawia w XX wieku” w Belgradzie,
17 września 2021 r.

Uczestnicy konferencji w trakcie wyjazdu naukowego do Vinčy
– neolitycznej osady z IV tys. p.n.e., 18 września 2021 r.

Tomić (Instytut Historii Współczesnej, Belgrad) w swoim wystąpieniu dokonała analizy różnic i podobieństw w planowaniu rodziny w Jugosławii i Polsce na przestrzeni XX wieku. W podróż po Jugosławii czasu wojny (domowej) widzianej oczyma dwóch łódzkich dziennikarzy: Marcina Kowalczyka i Macieja Maciejewskiego, zabrała uczestników konferencji kolejna prelegentka, dr hab. Magdalena Rekęs (Uniwersytet Łódzki). Kontynuując niejako tematykę wojenną, dr Anetta Głowacka-Penczyńska (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz) przeanalizowała stosunek papieża Jana Pawła II do konfliktu na Bałkanach. Dr Jelena Jovanović Simić przybliżyła postać Franciszka Groëra (1887–1965), założyciela oddziału pediatrii i kliniki dziecięcej na Wydziale Lekarskim w Belgradzie. Kolejna badaczka, mgr Justyna Gluba (Uniwersytet Gdański), swoje rozważania poświęciła polskim aktorom, którzy zaistnieli na jugosłowiańskiej scenie filmowej. Dzięki takim produkcjom, jak *Wojna Rat* czy *Upadek Włoch*, widz jugosłowiański poznał m.in. Daniela Olbrychskiego i Ewę Krzyżewską. Po akcencie filmowym przyszedł czas na literaturę. Dr Nataša Milićević (Instytut Historii Najnowszej Serbii, Belgrad) oraz dr Žaneta Đuković Perišić (Książnica Akademicka, Nowy Sad) przybliżyły sylwetkę Ivo Andrić, jugosłowiańskiego powieściopisarza, laureata literackiej Nagrody Nobla (1961). Szczególną uwagę zwrócono na jego związki z Polską, które rozpoczęły się jeszcze w 1914 roku, kiedy przez trzy miesiące studiował w Krakowie. Ich zwieńczeniem było niewątpliwie nadanie Ivo Andrićowi doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego (1964). Ostatnim referatem wygłoszonym podczas konferencji był referat dr Barbary Gawęckiej oscylujący także w tematyce kultury. Prelegentka omówiła retrospektywną wystawę Mariny Abramović, artystki pochodzącej z Serbii. Wystawa *Do Czysta. The Cleaner*, wzbudzająca podziw, ale i liczne kontrowersje, odbyła się w Toruniu, w dniach od 8 marca do 11 sierpnia 2019 roku.

Wieczorem odbyła się uroczysta kolacja, a kolejnego dnia uczestnicy konferencji mieli okazję zwiedzić okolice Belgradu, m.in. pomnik Nieznanego Bohatera na Awała, wieżę Awała oraz stanowisko archeologiczne w Vinčy.

Głównymi celami, jakie przyświecały organizatorom tej jak i poprzednich konferencji z cyklu „Polska i Jugosławia w XX wieku”, było upowszechnienie nowej wiedzy naukowej na temat relacji polsko-jugosłowiańskich w XX wieku, ale i integracja środowisk naukowych z obydwu krajów. Cele te niewątpliwie omawiana konferencja osiągnęła.

Pokłosiem wszystkich dotychczasowych konferencji w ramach projektu „Polska i Jugosławia w XX wieku” było wydanie materiałów pokonferencyjnych. Kończąc konferencję, organizatorzy zapewnili, że materiały przygotowane na tę konferencję zostaną opublikowane. Wszystkich zainteresowanych pozostaje zatem odesłać do publikacji, która zapewne ukaze się wkrótce¹.

¹ Po zamknięciu niniejszego tomu ukazała się wspomniana publikacja pokonferencyjna: *Jugoslavija i Poljska: veze i međusobni odnosi u XX veku. Međunarodni tematski zbornik radova*, red. B.B. Dimitrijević, A. Zaćmiński, N. Stambolija, Beograd 2022, ss. 562. Publikacja zawiera 33 referaty.